

TARTU ÜLIKOOL

eesti ja üldkeeleteaduse
instituut

Sugu eesti keeles: kui neutraalne on neutraalne?

Elisabeth Kaukonen, TÜ keeleteaduse nooremteadur

Soostereotüüpideta haridus = võrdsemad ja avaramad võimalused noortele
koolituspäev 27.03.2024

Kavas

- ◎ Sissejuhatus keele ja soo uurimisse;
- ◎ Feministlikust keelearendusest;
- ◎ Uurimusi ja avastusi eesti keele kohta: sooliselt markeeritud ametinimetused, tädid ja onud;
- ◎ Mõtteharjutusi-arutelüküsimusi

Keel ja sugu

- Keeled jagunevad soo väljendamise alusel kolmeks: 1) grammatilise sooga keeled, 2) nn loomuliku sooga keeled (*natural gender languages*) ja 3) soota keeled (Stahlberg et al. 2007);
- Pole olemas keelt, kus sugude väljendamine puudub. Keeleline sugu ei ole seotud võrdõiguslikkusega seda keelt kõnelevas ühiskonnas (Aikhenvald 2016);
- Kuna keel on ühiskondlike ja kultuuriliste praktikate peegeldaja, nende osa, siis peegeldab keel ka sookäsitlusega seonduvat (Fairclough 2001; Kasik 2002; 2008): **keeles väljenduvad soostereotüübid, sugudevahelised suhted, suhtumised sugudesse jm.**
- **Keelekasutus mitte ainult ei peegelda, vaid ka taastoodab soonorme ja -stereotüüpe**
- Sooline diskrimineerimine ja seksism võib keeles esineda nii otseses kui ka kaudses vormis (Mills 2008)

Feministlik keelearendus

- Feministlik keelearendus tegeleb sugude esindamise ja väljendamise võtetega keeltes (Liddicoat 2011: 1)
- Eesmärk muuta keel sooliselt kaasavaks ning vaadata üle sugude väljendamise praktikad (Pauwels 2003; Gabriel et al. 2018)
- Algatatud mitmes keelekogukonnas – hollandi keeles (Gerritsen 2002), inglise keeles (Holmes et al. 2009), hispaania keeles (Kaufmann & Bohner 2014), vene keeles (Kirey-Sitnikova 2021), prantsuse keeles (Xiao et al. 2022), saksa keeles (Nöstlinger 2021) jne.
- Eesti keeles vähe diskussioone (vt Kuusik 2015; Kaukonen 2022, 2023a; Euroopa Parlamendi sooneutraalse keele juhised 2018)

Feministlik keelearendus

Millistele probleemidele on tähelepanu osutatud?

- üldistatud maskuliinsus – meessoovormis sõnad, mida kasutatakse sugudeüleselt (inglise *man* tähenduses *mankind* ('inimkond'), sõnad nagu *jahimees, turvamees, esimees* jne;
- asesõnade kasutamine;
- grammatiline sugu;
- soolistatud tiitlid, nagu *Mr, Mrs., Ms.* jne;
- mittebinaarsetele inimestele ja LGBT+ kogukonna esindajatele viitamine;
- seksuaalsusele ja suguelunditele viitav sõnavara.

Eesti keel

- Sugusid väljendatakse sõnavara kaudu:
 - üksiksõnadega (*mees, naine*);
 - liitsõnadega (*esimees, jahinaine, naisujuja, meesarst*);
 - tuletusliidetega (ainult naise kohta – *lauljanna, sõbratar, direktriss*).

Eesti keel: ametinimetused

- Ametit ja tegevust väljendav soosõnavara peegeldab traditsioonilisi soorolle, ametisõnades on sagedamini markeeritud üks või teine sugu ning mees-lõpulised liitsõnad katavad rohkem tegevusalasid (Puna 2006)
- Eesti ja vene keele ametinimetuste küsitlus – kas keelekasutajad tõlgendavad teatud ameteid väljendavaid sõnu soopõhiselt? Kas keel äratas stereotüüpset mõtlemist? **Kas sooneutraalsetena kasutatavaid meessooliituga ametinimetusi tõlgendatakse neutraalsetena või siiski rohkem mehele osutavatena?**
- Online-küsitlus 36 ametinimetusega, vastused 5-punkti skaalal (ainult mehi – ainult naisi)
- Sõnade hulgas oli mehelikke (piloot, bussijuht, elektrik jne), naiselikke (küünetehnik, lasteaiakasvataja, lüpsja jne) ja neutraalseid ameteid (kinnisvaramaakler, lektor, arhitekt jne)
- Küsitluses oli ka geneerilisi meessoosõnu ja nende sooneutraalseid vasteid (nagu juht vs esimees, turvatöötaja vs turvamees, müügiesindaja vs müügimees jne)

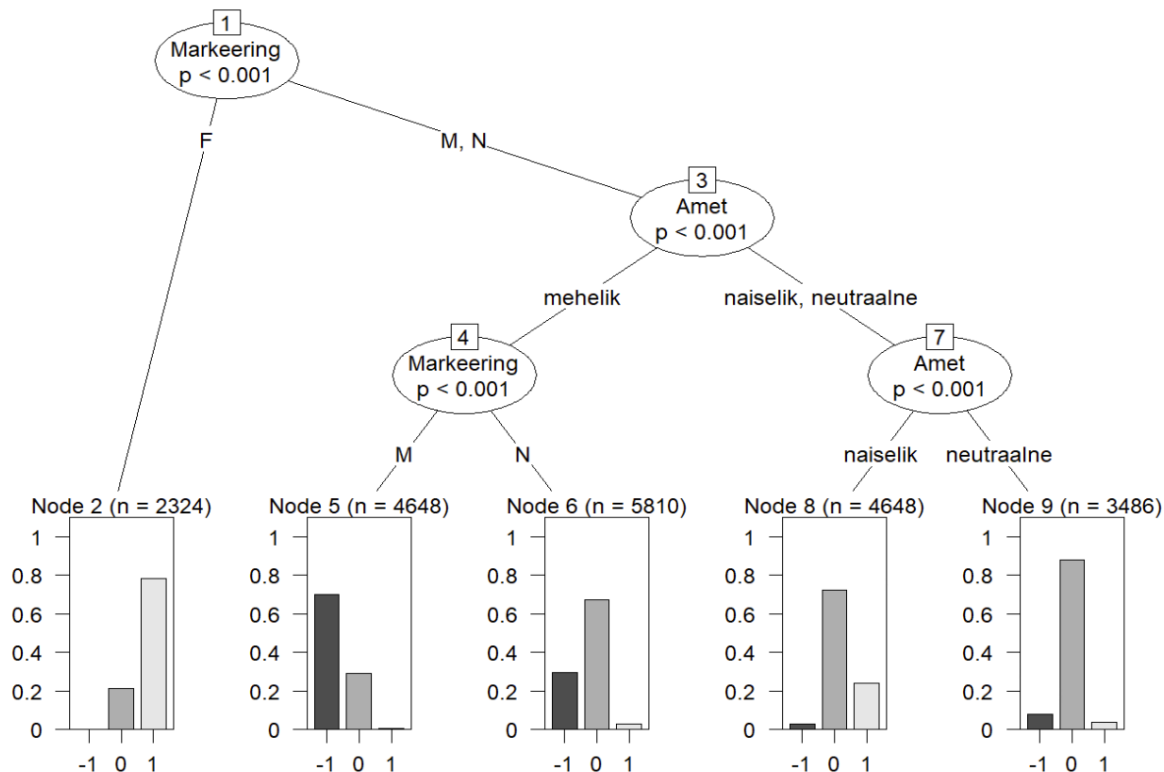
Eesti keel: ametinimetused

	Mehelik tõlgendus(-1)	Neutraalne tõlgendus(0)	Naiselik tõlgendus (1)
piloot	31%	69%	0%
bussijuht	32%	68%	0%
turvatöötaja	37%	63%	0%
lüpsja	2%	67%	31%
küünetehnik	0%	30%	70%
pagar-kondiiter	0%	83%	17%
lektor	5%	94%	1%
arhitekt	8%	91%	1%
kinnisvaramaakler	3%	92%	5%

Eesti keel: ametinimetused

	Mehelik tõlgendus(-1)	Neutraalne tõlgendus(0)	Naiselik tõlgendus (1)
esimees	41%	58%	1%
jahimees	71%	29%	0%
turvamees	77%	23%	0%
medõde	1%	48%	51%
ämmaemand	1%	21%	78%
baaridaam	0%	9%	91%

Eesti keel: ametinimetused

- Naissoomarkeeringuga sõnade puhul ülekaal naiselikel vastustel (osakaal ligi 80%).
- Mehelikke ameteid esindavate meessoomarkeeringuga sõnade puhul ülekaal mehelikel vastustel (ligi 70%)
- Kõige neutraalsematena tajutakse sooneutraalseid sõnu (mehelike ametite puhul ligi 67%, naiselike puhul 73% ja neutraalsete puhul 88%)

Eesti keel: tädi- ja onu-liitsõnad

- Uuring eesti keele ühendkorpuse põhjal (Kaukonen 2023b): kes on ja milliseid ameteid peavad tädi ja onu? Milleks seesuguseid sõnu kasutatakse?
- Tädid on sagedamini klienditeenindajad (*garderoobitädi, piletitädi, kassatädi*); õpetajad, kasvatajad jt haridus- või sotsiaaltöötajad (*kasvatajatädi, õpetajatädi, hoidijatädi*); tervishoiutöötajad (*arstitädi, haiglatädi*); puhastustöötajad (*koristajatädi, pesutädi*)
- Onud on korrakaitssjad (*politseionu, valvurionu, müütsaonu*); tervishoiutöötajad (*arstionu*), klienditeenindajad (*kelnerionu, poeonu, hotellionu*), ehitajad jt remonttöölised (*toruonu, remondionu, elektrionu*)
- Ehkki nimetatud sõnu esineb palju lastekeeles, kasutatakse neid sageli ka naljatlevalt, irooniliselt, aga ka negatiivses kontekstis (iseäranis tädi):

*Kuidas saab suusaliidu büroojuht nii rumalat juttu ajada? Ta peaks kuskil **koristajatädi** olema.*

*Pole vaja siin lasteaia **kasvatajatädisid** mängida ja pahandada, et oi kui paha poiss, korralikud poisid nii ei tee*

*Mingi nõme **arstionu** ka mölises, et istun vale tooli peal.*

Ülesanne: ajurünnak

- Mõelge ja arutlege, millise keelekasutuspõhise diskrimineerimisega (mitte ainult soolise) olete kokku puutunud?
- Mõelge järgmistele punktidele:
 - 1. eesti keel ja sugu õppematerjalides ning koolitunnis:** kuidas saaks keele ja soo teemat koolitunnis käsitleda? Millistele teemadele tuleks tähelepanu juhtida? Milliseid ülesandeid võiks õpilastele lahendada anda?
 - 2. sugu õpilaste keelekasutuses:** kuidas vastata klassiruumis tekkinud soolisele diskrimineerimisele, mis väljendub keeles? Kuidas suunata tähelepanu õpilaste stereotüüpsele keelekasutusele koolitöös?

Kirjutage mõtted märkmepaberile.

Kokkuvõtvalt

- Keel ei ole neutraalne, vaid väljendab sugude võimuvahekorda ja soostereotüüpe nii otseselt kui ka kaudselt
- Grammatilise soo puudumine ei tähenda automaatselt sooneutraalset keelt
- Kriitika ei pea olema millegi maha tegemine, vaid mingi keelenähtuse tingimuste uurimine ja eelduste, millel see põhineb, kahtluse alla seadmine (Cameron 1990: 2). **Eesmärk ei ole keelata, et nii ei tohi öelda, vaid juhtida tähelepanu tekkinud mustritele, nende põhjustele, tagamaadele ja võimalikele tagajärgedele.**
- Lisalugemist:

Raili Marling „Keel ja sugu“ õpikus „Sissejuhatus soouuringutesse“ 2011, 196–2015
Aet Kuusik „Need on ju ainult sõnad?“ Feministeerium 20.03.2015
Elisabeth Kaukonen „Kuidas on lood soolise tasakaaluga eesti keeles?“ Feministeerium 01.11.2022
Elisabeth Kaukonen „Stereotüüpides siplev eesti keel“ ERR Arvamus 14.03.2023

Allikad

- **Aikhenvald, Alexandra Y. 2016.** *How Gender Shapes the World*. Oxford: Oxford University Press
- **Cameron, Deborah 1990.** Introduction: Why is language a feminist issue? *Feminist Critique of Language*. New York–London: Routledge, 1–28
- **Euroopa Parlament 2018.** Sooneutraalne keel Euroopa Parlamendis.
- **Fairclough, Norman 2001.** *Language and Power*. London: Pearson Education LTD
- **Gabriel, Ute, Pascal M. Gygax, Elisabeth A. Kuhn. 2018.** Neutralising linguistic sexism: Promising but cumbersome? *Group Processes & Intergroup Relations* 21(5), 844–858
- **Gerritsen, Marinel 2002.** Towards a more gender-fair usage in Netherlands Dutch. Marlis Hellinger & Hadumod Bußmann (eds.), *Gender Across Languages 2. The Linguistics Representation of Women and Men*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 81–108
- **Holmes, Janet, Robert Sigley & Agnes Terraschke 2009.** From chairman to chairwoman to chairperson: exploring the move from sexist usages to gender neutrality. Pam Peters, Peter Collins, Adam Smith (eds.), *Comparative studies in Australian and New Zealand English*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 183–204
- **Kasik, Reet 2002.** Lingvistiline tekstianalüüs. *Teoreetiline keeleteadus Eestis*. Toim. Renate Pajusalu. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 74–88
- **Kasik, Reet 2008.** Meediateksti analüüs: eesmärgid ja retoorika. *Tekstid ja Taustad V*. Toim. Reet Kasik. Tartu: Tartu Ülikooli eesti keele osakond, 9–41
- **Kaufmann, Christiane, Gerd Bohner 2014.** Masculine generics and gender-aware alternatives in Spanish. *IZGOnZeit: Onlinezeitschrift des Interdisziplinären Zentrums für Geschlechterforschung* 3
- **Kaukonen, Elisabeth 2022.** Kuidas on lood soolise tasakaaluga eesti keeles? *Feministeerium* 01.11, <https://feministeerium.ee/kuidas-on-lood-soolise-tasakaaluga-eesti-keeles/>
- **Kaukonen, Elisabeth 2023a.** Stereotüüpides siplev eesti keel. *ERR arvamus* 14.03, <https://www.err.ee/1608908267/elisabeth-kaukonen-stereotuupides-siplev-eesti-keel>
- **Kaukonen, Elisabeth 2023b.** Cleaning aunts and police uncles in action. Unveiling gender dynamics in Estonian compound words. *Eesti ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri* 14(3), 137–171

Allikad

- **Kirey-Sitnikova, Yana 2021.** Prospects and challenges of gender neutralization in Russian. *Russian Linguistics* 45(2), 143–158.
- **Kuusik, Aet 2015.** Need on ju ainult sõnad? *Feministeerium* 20.03, <https://feministeerium.ee/need-ju-ainult-sonad/?fbclid=IwAR2Gp2Vonpqa-9IYiDYKutxWhW1VvqdRTTDbUQKYLgc8LHMwoWflOyiuH2c>.
- **Liddicoat, Anthony J. 2011.** Feminist language planning. *Current Issues in Language Planning* 12(1), 1–7
- **Mills, Sara 2008.** *Language and sexism*. Cambridge: Cambridge University Press
- **Nöstlinger, Nette 2021.** Debate over gender-neutral language divides Germany. *Politico* 08.03, <https://www.politico.eu/article/debate-over-gender-inclusive-neutral-language-divides-germany/>
- **Niyka, Richard, Tambawoga Chriswell Muchena 2021.** Primary school teachers' views of the use of gender-neutral language to enhance gender equality in schools. *The Dyke* 15(2) <http://74.207.228.181/index.php/thedyke/article/view/33/23>
- **Pauwels, Anne 2003.** Linguistic Sexism and Feminist Linguistic Activism. Janet Holmes & Miriam Meyerhoff (eds.), *The Handbook of Language and Gender*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 550–557
- **Puna, Kerli 2006.** Soospetsiifilised isikunimetused sõnaraamatutes ja tekstides. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool. Veebiaadress: <https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/662/punakerli.pdf;jsessionid=7340E8CB8ACDF94696D863CB7CAAEEDF?sequence=5>.
- **Stahlberg, Dagmar, Friederike Braun, Lisa Irmen & Sabine Sczesny 2007.** Representation of the Sexes in Language. *Social Communication*. (Frontiers of Social Psychology) Psychology Press, 163–187.
- **Xiao, Hualin, Brent Strickland & Sharon Peperkamp 2022.** How Fair is Gender-Fair Language? Insights from Gender Ratio Estimations in French. *Journal of Language and Social Psychology* 48(1), 82–106